

Οί άπαρχές τῆς Συστηματικῆς Θεολογίας

ΜΙΧΑΗΛ ΒΑΣ. ΓΑΛΕΝΙΑΝΟΥ*

Μεταξὺ τῶν διαφόρων κλάδων τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν τῶν Πανεπιστημίων ιδιαίτερη θέση ἔχει ὁ κλάδος τῆς συστηματικῆς θεολογίας, ἔργο τοῦ ὁποίου εἶναι ἡ συστηματικὴ ἔρευνα καὶ ἐκθεση τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας¹. Στὸν κλάδο αὐτὸ περιλαμβάνονται διάφορες εἰδικότητες, μὲ προεξάρχουσες τὴ Δογματικὴ, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὸν κεντρικὸ ἄξονα ὄχι μόνο τοῦ συγκεκριμένου κλάδου ἀλλὰ ὅλης τῆς θεολογίας², τὴν Ἠθικὴ, ἡ ὁποία παλαιότερα περιλαμβανόταν στὴ Δογματικὴ, σήμερα ὁμως διακρίνεται ἀπὸ ἐκείνη γιὰ καθαρὰ μεθοδολογικοὺς σκοποὺς, ἀλλὰ παραμένει καὶ πρέπει νὰ παραμένει σὲ ἀρραγῆ ἐσωτερικὴ ἐνότητα μαζί τῆς³, καὶ τὴν Ἀπολογητικὴ⁴ (ἐπόμενη σελ.), ἡ ὁποία ἐπίσης συνδέ-

---

* Ὁ Μιχαὴλ Γαλενιανὸς εἶναι Δρ. Θεολογίας καὶ Φιλοσοφίας.

1. Σὲ παλαιότερους ὁδηγοὺς σπουδῶν τοῦ τμήματος Θεολογίας τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (1992, 1993) καὶ στὴ σ. 19 ἀναφέρεται σχετικὰ ὅτι ὁ Τομέας τῆς Συστηματικῆς Θεολογίας ἐρευνᾷ καὶ ἐκθέτει μὲ συστηματικὸ τρόπο τὸ περιεχόμενο τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ὅπως αὐτὸ βιώθηκε ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία, σὲ διαλεκτικὴ σχέση πρὸς τὴν αἵρεση ἢ τὴν ἑτεροδοξία.

2. Ὁ Ἰ. Καρμίρης σημειώνει σχετικὰ: «Τῷ ὄντι ὁ συστηματικὸς καθόλου κλάδος τῆς Θεολογίας ἀποτελεῖ τὸ κέντρον καὶ τὸ κορυφωμα αὐτῆς, καθ' ὅσον πρὸς αὐτὸν ἄγουν ὁ ἐρμηνευτικὸς καὶ ὁ ἱστορικὸς καὶ ἀπ' αὐτοῦ ἀναχωρεῖ ὁ πρακτικὸς κλάδος. Ἡ δὲ τὸ κέντρον τοῦ συστηματικοῦ κλάδου κατέχουσα Δογματικὴ, συνδεομένη στενῶς πρὸς πάντα τὰ θεολογικὰ μαθήματα, ἀποτελεῖ τὴν σπονδυλικὴν στήλην καὶ τὴν ἀδαμαντίνην βᾶσιν καὶ τὸ κέντρο αὐτῶν, ἀποκλειομένης πάσης κεντροφύγος τάσεως αὐτῶν καὶ διασωζομένης οὕτω τῆς ἐνότητος τῆς Θεολογίας» («Δογματικὴ», *Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία* (στὸ ἐξῆς *ΘΗΕ*) 5 (1964) 136-137).

3. Ὁ Ν. Ξεξάκης παρατηρεῖ σχετικὰ: «Ἡ Δογματικὴ εἶναι στενότερα συνδεδεμένη μετὰ τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς, παρέχουσα εἰς αὐτὴν τὸ περιεχόμενον αὐτῆς. Οὕτως ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ ἀντλεῖ τὸ περιεχόμενον αὐτῆς ἐκ τῆς Δογματικῆς. Τὰ δόγματα δὲν εἶναι ἀπλῶς θεωρητικὰ ἀλήθεια, αἱ ὁποῖαι ἔχουν σχέσιν μόνον πρὸς τὸν νοῦν, ἀλλ' ἔχουν ἄμεσον σχέσιν καὶ ἀναφορὰν εἰς τὴν ζωὴν τοῦ πιστοῦ. Ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ πραγματεύεται τὴν βίωσιν ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου τῶν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἀποκεκαλυμμένων θεωρητικῶν ἀληθειῶν» (*Ὁρθόδοξος Δογματικὴ*, τόμ. Α': *Προλεγόμενα εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Δογματικὴν*, Ἀθήνα 2006, σ. 46-47). Πρβλ. ΜΑΝΤΖΑΡΙΔΗ Γ., *Εἰσαγωγή στὴν Ἠθικὴ*, Θεσσαλονίκη 1995³, σ. 66: «Ἡ Ἠθικὴ καὶ ἡ Δογματικὴ

εται στενά με τη Δογματική κατά το ότι υπερασπίζεται τα δόγματα έναντι των διαφόρων επιθέσεων έναντίον τους και αποσκοπεί στην κατάδειξη της λογικότητάς τους⁵. Αιτὲς οἱ τρεῖς εἰδικότητες ἀποτελοῦν τὸν κορμὸ τῆς συστηματικῆς θεολογίας, συνεπικουρούμενες καὶ ἀπὸ ἄλλες συναφεῖς, ὅπως εἶναι ἡ Ἐγκυκλοπαιδεία τῆς Θεολογίας, ἡ Συμβολικὴ, ἡ Φιλοσοφία κ.λπ.

Κατὰ καιροὺς, ἰδιαίτερα τὶς τελευταῖες δεκαετίες, στὸν ὀρθόδοξο χῶρο ἡ συστηματικὴ θεολογία, περισσότερο ἀπὸ οποιαδήποτε ἄλλη, δέχεται ἐπιθέσεις ὅτι μὲ τὴ μεθοδικὴ ἐπεξεργασία τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας, στὴν ὁποία προβαίνει, ἀκολουθεῖ τὸ πρότυπο τοῦ σχολαστικισμοῦ καὶ διέπεται οὐσιαστικά ἀπὸ τὴ νοησιαρχία καὶ τὸν εὐσεβισμό τῆς δυτικῆς θεολογίας⁶. Σχεδὸν δὲν ἀποτολμᾷ πιά κανεὶς νὰ διαπραγματευτεῖ μὲ συστηματικὸ τρόπο τὸ περιεχόμενο τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ ἀμέσως χαρακτηρίζεται μὲ περισσὴ εὐκολία καὶ ἔντονα ἀρνητικὴ διάθεση νεοσχολαστικῶς⁷. Τὰ νεότερα ἐγχειρίδια Δογματικῆς (τουλάχιστον τὰ περισσότερα) ἀποκαλοῦνται σχολαστικά καὶ ἐπικρίνονται

συνοψίζουν τὴ διδασκαλία γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴν πίστη τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ διάκριση τῆς Θεολογίας σὲ κλάδους δὲν ἐμποδίζει τὴ διατήρηση τῆς ὀργανικῆς ἐνότητάς της. Εἰδικότερα ἡ διάκριση τῆς Ἠθικῆς ἀπὸ τὴ Δογματικὴ, πού γίνεται γιὰ μεθοδολογικοὺς λόγους, δὲν σημαίνει ὀποιοδήποτε οὐσιαστικὸ διαχωρισμὸ τους. Δόγμα καὶ ἦθος, πίστη καὶ ζωὴ συνδέονται ὀργανικά καὶ ἀδιάσπαστα». Γιὰ περισσότερα ὅσον ἀφορᾷ στὸ θέμα τῆς σχέσης Δογματικῆς καὶ Ἠθικῆς βλ. ΦΑΡΑΝΤΟΥ Μ., *Δογματικὴ καὶ Ἠθικὴ. Εἰσαγωγικά*, Ἀθῆναι 1973, σ. 66-99.

4. Σημειωτέο ὅτι ἡ Ἀπολογητικὴ ἐνίοτε ἐντάσσεται στὸν πρακτικὸ κλάδο τῆς θεολογίας μὲ τὸ σκεπτικὸ ὅτι ἡ υπεράσπιση καὶ δικαίωση τοῦ χριστιανισμοῦ εἶναι κυρίως ἔργο πρακτικὸ, δὲν παύει ὅμως συγχρόνως νὰ ἔχει σαφὴ θεωρητικὸ χαρακτῆρα καὶ νὰ ἀνήκει κατὰ τοῦτο ὀργανικά στὸν κλάδο τῆς συστηματικῆς θεολογίας. Βλ. σχετικὰ ΤΡΕΜΠΕΛΑ Π., *Ἐγκυκλοπαιδεία τῆς Θεολογίας*, Ἀθῆναι 1980², σ. 318 ἐξ. Πρὸβλ. ΠΑΠΑΠΕΤΡΟΥ Κ., *Ἡ Ὀρθόδοξος Ἀπολογητικὴ εἰς τὴν ἐποχὴν μας*, Ἀθῆναι 1971, σ. 65: «...θὰ ἠδύνατο κανεὶς νὰ παρατηρήσῃ ὅτι ἡ Ἀπολογητικὴ ὡς μία εἰδικὴ θεολογικὴ μάθησις ἀνήκει ἀφ' ἑνὸς εἰς τὸν συστηματικὸν καὶ ἀφ' ἑτέρου εἰς τὸν πρακτικὸν κλάδον τῆς θεολογίας, ὅπως ἄλλωστε καὶ πᾶσα ἄλλη ἐκ τῶν εἰδικῶν θεολογικῶν μαθησεων».

5. ΜΗΤΣΟΠΟΥΛΟΥ Ν., *Θέματα Ὀρθοδόξου Δογματικῆς Θεολογίας*, Ἀθῆναι 1983 (Ἀνατύπωση 2008), σ. 34. Γιὰ περισσότερα ὅσον ἀφορᾷ τὴ σχέση Δογματικῆς καὶ Ἀπολογητικῆς βλ. ΠΑΠΑΠΕΤΡΟΥ Κ., *ὄ.π.*, *Παράρτημα: Ἡ σχέση Δογματικῆς καὶ Ἀπολογητικῆς ἐκ τῆς ἐπόψεως τῆς Ἐγκυκλοπαιδείας τῆς Θεολογίας*, σ. 59-67.

6. Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα τέτοιου εἴδους κριτικῆς ἀποτελεῖ τὸ σύγγραμμα τοῦ ΠΙΑΝΑΡΑ ΧΡ. *Ὀρθοδοξία καὶ Δύση στὴν νεώτερη Ἑλλάδα*, Ἀθῆναι 1992.

7. Πολλὲς φορὲς μάλιστα ἀπὸ κάποιους πού ὄχι δὲν θέλουν, ἀλλὰ δὲν μποροῦν νὰ ἀρθρώσουν σοβαρὸ ἐπιστημονικὸ λόγο.

ἀκόμα και ὡς μὴ ὀρθόδοξα⁸, ἐνῶ ἡ Ἡθικὴ Θεολογία ἀντιμετωπίζεται ὡς ἰδεολογικὸ κατασκευάσμα καὶ ἀμφισβητεῖται ἀκόμα καὶ συνολικά⁹. Ὅσο γιὰ τὴν Ἀπολογητικὴ ἔχουμε καὶ ἄλλοτε ἐπισημάνει ὅτι στὴν ἐποχὴ μας μάχεται ὄχι μόνο γιὰ τὴ χριστιανικὴ πίστη ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ἴδια τὴν ἐπιβίωση της¹⁰, γιὰτί θεωρεῖται ἀπὸ πολλοὺς ἀναχρονιστικὴ καὶ ἀπόβλητη ἀπὸ τὴ Θεολογία¹¹.

Δημιουργεῖται ἔτσι ἡ ἐντύπωση ὅτι ἡ ἐπιστημονικὴ συστηματικὴ ἔρευνα καὶ ἔκθεση τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας εἶναι ἐντελῶς ξένη πρὸς τὴν Παράδοση τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀποτελεῖ γιὰ τοὺς ὀρθόδοξους κακὴ ἐπιρροὴ ἀπὸ τὴ δυτικὴ θεολογία. Γιὰ νὰ διαπιστωθεῖ ἂν καὶ κατὰ πόσο εἶναι ὀρθὴ ἡ ἐσφαλμένη αὐτὴ ἢ ἀντίληψη, χρήσιμη, ἢ μᾶλλον ἀναγκαία, εἶναι ἡ ἀναζήτησις τῶν ἀπαρχῶν τῆς συστηματικῆς θεολογίας.

Πρῶτα - πρῶτα πρέπει νὰ σημειωθεῖ πὼς ἕνας μὴ κακόπιστος ἐρευνητὴς διαπιστώνει χωρὶς σοβαρὸς ἐπιφυλάξεις ὅτι ἡ χρῆσις γενικὰ ἐπιστημονικῶν μεθόδων ὄχι μόνο ξένη δὲν εἶναι πρὸς τὴν Παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ ἀπαντᾷ ἀκόμα καὶ στὰ ἴδια τὰ Εὐαγγέλια. Γιὰ παράδειγμα τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον εἶναι γραμμένον σύμφωνα μὲ τὶς ἐπιστημονικὰς ἱστορικὰς ἐπιταγὰς τῆς ἐποχῆς του. Ὁ π. Γεώργιος Μεταλληνὸς ἀναφέρει χαρακτηριστικὰ ὅτι ὁ Εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς «εἶναι ἐπιστήμονας ἱστορικὸς». Ἐγραψε συνειδητὰ ἱστορία. Τὸ Κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον εἶναι ἕνα κλασικὸ ἱστορικὸ ἔργον, παρὰ τὸν κατηχητικὸν του χαρακτήρα. Γιατὶ διέπεται ἀπὸ τὶς ἰσχύουσες τότε ἐπιστημονικὰς ἱστορικὰς ἀρχὰς. Ἐπιχειρεῖ νὰ ἐντάξῃ μέσα στὸν πραγματικόν, τὸν βιωμένον χρόνον, τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Χριστιανισμοῦ, τὸ ἔργον τοῦ Προδρόμου καὶ τὸ ἔργον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἡ χάραξις τῶν χρονικῶν συντεταγμένων θυμίζει ἐπάξια τὸ

8. Βλ. σχετικὰ τὴν παλαιότερη μελέτη μας «Ἡ κριτικὴ περὶ τῶν ἐγχειριδίων Δογματικῆς τῶν Χ. Ἀνδρούτσου καὶ Π. Τρεμπέλα», *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς* 808 (Σεπτέμβριος - Ὀκτώβριος 2005) 483-495.

9. Ὁ Ν. Μητσόπουλος παρατηρεῖ ὅτι μεταξὺ ἄλλων, οἱ ὅποιοι ἀμφισβητοῦν τὸν ὄρον «Χριστιανικὴ Ἡθικὴ» ἢ τὴν ὑπαρξιν τῆς Χριστιανικῆς Ἡθικῆς ὡς αὐτοτελοῦς κλάδου ἢ ἰδιαίτερου μαθήματος τῆς Θεολογίας κ.λπ., ὑπάρχουν καὶ πολλοὶ πού «ἀμφισβητοῦν τὴν ὑπαρξιν τῆς Χριστιανικῆς Ἡθικῆς καθ' ἑαυτήν» (*Θέματα Ὀρθοδόξου Ἡθικῆς Θεολογίας Α. Πανεπιστημιακαὶ παραδόσεις Χριστιανικῆς Ἡθικῆς*, Ἀθήνα 1992, σ. 22).

10. «Ἡ Παρακαταθήκη τῶν Ἀπολογητῶν τοῦ Β' μ.Χ. αἰῶνα», *Συμβολή* 4 (2004¹) 77.

11. Ἐνδεικτικὸν εἶναι τὸ γεγονός ὅτι μόλις σὲ ἕνα ἀπὸ τὰ τέσσερα τμήματα τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν Ἀθῆνας καὶ Θεσσαλονίκης ὑπάρχει μάθημα Ἀπολογητικῆς καὶ αὐτὸ ὑποβαθμισμένον, ἐνῶ στὶς τέσσερις Ἀνώτατες Ἐκκλησιαστικὰς Ἀκαδημίας (πρῶην Ἀνώτερες Ἐκκλησιαστικὰς Σχολὰς) δὲν ὑπάρχει καθόλου.

Θουκυδίδη... Στο Εὐαγγέλιό του φαίνεται ἡ ἀπαίτηση νὰ ἀποδειχθοῦν τὰ γεγονότα, πού συνδέονται μὲ τὴ ζωὴ καὶ δράση τοῦ Χριστοῦ, ἐντελῶς πραγματικά, ἱστορικά, τοποθετημένα στὸ ἐδῶ καὶ τώρα, στὸ συγκεκριμένο χῶρο καὶ χρόνο, καὶ ὄχι ἀόριστα, ἐξωχρονικὰ καὶ ἀνέρευιστα»¹². Μὲ ἀναφορὰ ἐπίσης στὸ ὄλο ἔργο τοῦ Λουκᾶ (Εὐαγγέλιο καὶ Πράξεις) σημειώνει: «Τὸ ἔργο τοῦ ἀποστόλου Λουκᾶ εἶναι οὐσιαστικὰ ἡ πρώτη ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία, μὲ τὸν χαρακτήρα τῆς αὐτομαρτυρίας. Οἱ ἐπιστημονικὲς ἀρετὲς τοῦ συγγραφέα εἶναι προφανεῖς. Ὁ Λουκᾶς εἶχε γνώση τῶν κανόνων τῆς ἀρχαίας ἱστοριογραφίας»¹³.

Ἄλλὰ, ἂν ὁ Εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς εἶναι ὁ πρῶτος ἱστορικὸς θεολόγος (ὁ κατ' ἐξοχὴν ἱστορικὸς τῆς ἀρχέγονης Ἐκκλησίας, ὅπως ἔχει χαρακτηριστεῖ)¹⁴, ὁ Εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος εἶναι ὁ πρῶτος συστηματικὸς θεολόγος¹⁵. Ἡ διάρθρωση τοῦ Εὐαγγελίου του δὲν διέπεται τόσο ἀπὸ τὴν αὐστηρὴ τήρηση τῆς χρονικῆς σειρᾶς τῶν γεγονότων πού καταγράφονται, ὅσο ἀπὸ τὴν κατὰ θέματα παραθέσῃ τους, δηλαδὴ οἱ ὁμιλίαι, τὰ θαύματα καὶ οἱ παραβολὲς τοῦ Χριστοῦ παρατίθενται κατὰ τὸ περιεχόμενον καὶ ὄχι χρονολογικά¹⁶. Ἡ μετάβαση ἀπὸ θέμα σὲ θέμα γίνεται ἀριστοτεχνικά μὲ ἐκφράσεις ὅπως «καὶ ἐγένετο ὅτε ἐτέλεσεν ὁ

12. Πηγὲς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας, Ἀθήνα 1989, σ. 47.

13. Ὅπ. π., σ. 48. Πρβλ. ΠΑΤΡΩΝΟΥ Γ., *Προλεγόμενα σὴν ἔρευνα τῶν Πράξεων*, Θεσσαλονίκη 1993, σ. 212-213 : «Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ πλευρᾶς καθαρὰ ἀνθρώπινης καὶ “ἐπιστημονικῆς”, ἡ μαρτυρία τοῦ Λουκᾶ ἔχει μεγάλη σημασία καὶ σπουδαιότητα γιὰ τὴν ἱστορία, γιατί ὁ ἴδιος μᾶς προσέφερε ὅ,τι τὸ καλύτερο ἦταν δυνατὸ νὰ προσφέρει ἓνας ἱστορικὸς μὲ τὰ δεδομένα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ μὲ τὶς θετικότερες τῶν προϋποθέσεων καὶ αὐτῆς ἀκόμη τῆς ἐλληνικῆς ἀντίληψης περὶ ἱστοριογραφίας. Ὁ Λουκᾶς καὶ μ' αὐτὴν ἀκόμη τὴν “κοσμικὴ” ἔννοια εἶναι ἓνας ἀληθινὸς ἱστορικὸς συγγραφέας καὶ μπορεῖ νὰ μελετηθεῖ καὶ νὰ συγκριθεῖ ἡ ἱστορικὴ του ἀξία καὶ ἀξιοπιστία καὶ μεταξὺ τῶν μεγαλύτερων ἱστορικῶν εἴτε τῆς ἐλληνικῆς εἴτε τῆς ἰουδαϊκῆς ἀρχαιότητος».

14. Βλ. ΒΟΥΛΓΑΡΗ ΧΡ., *Ἡ περὶ σωτηρίας διδασκαλία τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ*, Ἀθήνα 1971, σ. ια'.

15. Ὁ Χρ. Βούλγαρης ἐπισημαίνει: «Ἡ συστηματικὴ διάταξις τοῦ περιεχομένου τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου ἀκολουθεῖ τετραμερὲς διάγραμμα, τὸ ὁποῖον ἐκφράζει τὴν προσπάθειαν τοῦ Εὐαγγελιστοῦ πρὸς συστηματικὴν κατάταξιν τοῦ ὕλικου του» (*Εἰσαγωγή εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην*, τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 2003, σ. 119). Πρβλ. ΓΙΟΚΑΡΙΝΗ Κ., *Ἡ διδασκαλικὴ καὶ παιδαγωγικὴ τοῦ Ἰησοῦ*, Ἀθήνα 1998, σ. 24: «Ὁ Ματθαῖος διακρίνεται ἀπὸ τοὺς ἄλλους Εὐαγγελιστὰς, γιατί ἀντιμετωπίζει μὲ ἓνα συστηματικότερον τρόπο τὴ διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ».

16. Ὁ Σπ. Μακρῆς παρατηρεῖ ὅτι «ὁ Ματθαῖος ἐν τῇ ἐκθέσει τῶν ἱστορουμένων του δὲν ἀκολουθεῖ χρονολογικὴν τάξιν (εἰ μὴ μόνον ὡς πρὸς τὸ ὄλον), ἀλλὰ λογικὴν συνάφειαν τῶν γεγονότων, συγκεφαλαιῶν αὐτὰ κατὰ τὸ περιεχόμενον, τοὺς λόγους τοῦ Ἰησοῦ, τὰ θαύματα αὐτοῦ καὶ τὰς παραβολὰς του» («Ὅρους, ἐπί, Ὅμιλία», *ΘΗΕ* 9 (1966) 974).

‘Ιησοῦς τοὺς λόγους τούτους», ὥστε νὰ μὴ διασπᾶται ἡ ἐνότητα τοῦ περιεχομένου τοῦ Εὐαγγελίου.

Ἡ προτίμηση αὐτὴ στὴ συστηματικὴ παρὰ στὴ χρονολογικὴ τάξη¹⁷ μαρτυρεῖ τὴν πρόθεση τοῦ Ματθαίου νὰ παρουσιάσει τὸ Εὐαγγέλιο μὲ τὴ μορφή διδασκτικοῦ ἔργου¹⁸. Γιὰ παράδειγμα ἡ παράθεση σειρᾶς θαυμάτων τοῦ Κυρίου ὡς συνέχεια ἐκτενέστατης ἐκθεσης λόγων Του ἀποσκοπεῖ στὸ νὰ ἐνισχύσει τὴν αὐθεντία τῶν λόγων Του καὶ νὰ καταδείξει τὴ θεότητά Του¹⁹. Ἔτσι τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιο περισσότερο ἀπὸ τὰ ἄλλα ἔχει διδασκτικὸ χαρακτήρα, ὁ ὁποῖος καταδεικνύεται ἀπὸ τὴ συστηματικὴ διάταξη τοῦ περιεχομένου του²⁰. Εἶναι μάλιστα τόσο ἐκδηλός, ὥστε κάποιοι δέχονται ὅτι ὁ Ματθαῖος ἦταν προϊστάμενος κατηχητικῆς σχολῆς καὶ οἱ μαθητές του ἔπαιρναν μαζί τους τὸ Εὐαγγέλιο σὺν κοινότητι ὡς ἐγχειρίδιο²¹.

Ἡ συστηματικὴ διάρθρωση τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου φανερώνει καὶ τὸ σκοπὸ του, ὁ ὁποῖος εἶναι δογματικὸς καὶ ἀπολογητικὸς. Ὁ Β. Ἰωαννίδης

17. Πρβλ. Ἄωνόμου, «Ματθαῖος», *ΘΗΕ* 8 (1966) 822: «... ὁ Εὐαγγελιστὴς διαθέτει τὰ γεγονότα καὶ τοὺς λόγους εἰς συστηματικὴν τάξιν μᾶλλον ἢ χρονολογικὴν».

18. Πρβλ. ΠΑΤΡΩΝΟΥ Γ., *Ἡ ἱστορικὴ πορεία τοῦ Ἰησοῦ*, Ἀθήνα 1992², σ. 69-70 : «Τὸ Εὐαγγέλιο τοῦ Ματθαίου συχνὰ παίρνει καὶ τὴ μορφή ἐνὸς διδασκτικοῦ ἔργου μὲ συγκεκριμένο ποιμαντικὸ καὶ ἱεραποστολικὸ σκοπὸ, σπὸν ὁποῖο ὁ Εὐαγγελιστὴς ἐντάσσει τὸ ὕλικό ποῦ διαθέτει».

19. ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ Β., *Εἰσαγωγή εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην*, ἐν Ἀθήναις 1960, σ. 67. Πρβλ. LOHSE ED., *Ἐπίτομη Θεολογία τῆς Καινῆς Διαθήκης*, τρίτη ἐκδοσις, μτφ. Σάββα Ἀγουρίδη, Ἀθήνα 1993, σ. 175: «Στὸ Μεσσία τοῦ λόγου, ποῦ μιλάει πάνω στὸ Ὅρος (5-7), παρατάσσεται ἀντίστοιχα σὲ μιὰ ἀκολουθοῦσα σειρὰ θαυματουργιῶν ὁ Μεσσίας τῶν ἔργων (8-9). Ὅταν ἔτσι πρῶτα ἀποδίδονται οἱ λόγοι τοῦ Ἰησοῦ καὶ μετὰ τὰ ἔργα, ὑπογραμμίζεται μ’ αὐτὸ τὸν τρόπο ἡ προτεραιότητα τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ τῆς ὁποίας ἡ δύναμις ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὰ συνοδευόμενα θαύματα».

20. Ὁ Β. Ἰωαννίδης σημειώνει σχετικᾶ: «Τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον περισσότερο ἢ τὰ ἄλλα Εὐαγγέλια ἔχει διδασκτικὸν χαρακτήρα, διότι ὁ συγγραφεὺς συνέταξεν αὐτό, ἵνα ἐξάρῃ ἰδιαιτέρως ὠρισμένα θέματα ἐκ τῶν λόγων τοῦ Κυρίου καὶ ὠρισμένας ἀπόψεις τῆς ἀποστολῆς Του. Ὁ διδασκτικὸς χαρακτήρ καταδεικνύεται ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦτο συγκεντρῶνται καὶ ἐκτίθενται ἐν συνεχείᾳ εἰς τὸ αὐτὸ μέρος λόγοι τοῦ Κυρίου, περιστρεφόμενοι περὶ συγκεκριμένα θέματα, ἐν ᾧ ὁ Λουκᾶς τοὺς αὐτοὺς λόγους διασκορπίζει ἐν τῷ μέσῳ διαφόρων διηγήσεων περὶ τῆς δράσεως τοῦ Κυρίου... Καὶ ὅπως τοὺς λόγους, οὕτω καὶ τὰ ἔργα τοῦ Κυρίου ἐκθέτει ὁ συγγραφεὺς συστηματικώτερον τῶν ἄλλων Εὐαγγελιστῶν καὶ συγκεντρώνει ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἀναλόγως τοῦ χαρακτήρος αὐτῶν» (ὄπ.π., σ. 74).

21. SCHMITHALS W., «Evangelien, synoptische (5.3 Das Matthäus-Evangelium)», *Theologische Realenzyklopädie* 10 (1982) 619³²⁻³⁴: «Es liegt nahe anzunehmen, daß Matthäus Leiter einer Katechetenschule war. Seine Schüler nahmen das Evangelium als Handbuch mit in die Gemeinden (vgl. V. Dobschütz ; Loisy, Kap. V; Stendahl 35)».

αναφέρει χαρακτηριστικά: «Ὁ σκοπὸς λοιπὸν τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου εἶναι δογματικὸς καὶ ἀπολογητικὸς, διότι ἀπέβλεπεν εἰς τὸ νὰ ἀποδείξῃ εἰς τοὺς Ἰουδαίους, ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὄντως ὁ ὑπ' αὐτῶν προσδοκώμενος Μεσσίας. Ἄλλ' ἀσφαλῶς τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον ἔχει καὶ παγκόσμιον χαρακτήρα, προωρισμένον διὰ πάντας τοὺς ἀνθρώπους, διότι διὰ τῆς διηγήσεως τῶν ὑπὸ τοῦ Κυρίου “λεχθέντων καὶ πραχθέντων” δὲν καταφαίνεται μόνον ἡ μεσσιανικὴ ιδιότης, ἀλλὰ καὶ ἡ θεότης αὐτοῦ, διότι ὡς Μεσσίας ἄμα καὶ ὡς υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Θεὸς ἐδίδαξε καὶ ἐπετέλεσε τοιαῦτα, διὰ τῶν ὁποίων ἐπραγματοποιήθη ἡ ἀπολύτρωσις ἀπάσης τῆς ἀνθρωπότητος καὶ ἡ ἴδρυσις τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἥτοι τῆς Ἐκκλησίας του, ἐπὶ τῆς γῆς»²².

Ὁ Γ. Πατρῶνος ἐπίσης παρατηρεῖ: «Ὁ ἀκριβὴς χρόνος καὶ τόπος ἑνὸς γεγονότος δὲν ἔχει μεγάλη σημασία γιὰ τὸν Εὐαγγελιστὴ [Ματθαῖο]. Αὐτὸ πού κυρίως τὸν ἐνδιαφέρει εἶναι τὸ γεγονὸς αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ, ἡ ἀπολογητικὴ του ἀξία καὶ τὰ “δογματικὰ” του συμπεράσματα πού συνδέονται ἄμεσα μὲ τὴν πίστη καὶ τὴ σωτηρία τῶν ἀνθρώπων»²³. Εἰδικότερα ὅσον ἀφορᾷ στὶς ἀπολογητικὰς ὄψεις τοῦ Εὐαγγελίου σημειώνει ὅτι «ἀπὸ τὴν πρώτη ἀκόμα ματιὰ διαπιστώνουμε τὸν σαφὴ ἀπολογητικὸ χαρακτήρα τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ματθαίου» μὲ κύριο γνώρισμα τὴν ἔμφαση στὸ μεσσιανικὸ χαρακτήρα τοῦ Ἰησοῦ, ἀπὸ ὅπου «προέρχεται καὶ ἡ ἐπιμονὴ τοῦ Εὐαγγελιστῆ νὰ τελειώνει πολλὰς του διηγήσεις μὲ τὴ στερεότυπη φράση: “τοῦτο ἐγένετο ἵνα πληρωθῇ τὸ ρηθὲν ὑπὸ τοῦ προφήτου λέγοντος...”», γιὰ νὰ συνδέσει, τελικὰ, τὸ ἀναγραφόμενον γεγονὸς μὲ τὴν προφητεία ἐκείνη τοῦ παρελθόντος»²⁴.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ δογματικὸ καὶ ἀπολογητικὸ χαρακτήρα τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου σαφὴς εἶναι καὶ ὁ ἠθικὸς του χαρακτήρας, εἰδικὰ μὲ τὴν ἐπὶ τοῦ ὄρους ὀμιλία τοῦ Κυρίου, ἡ ὁποία, ὅπως εἶναι διαμορφωμένη, ἀποτελεῖ μία ιδιαίτερη σύνθεση τοῦ Εὐαγγελιστῆ. Ἐνῶ δηλαδὴ στὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιο ἡ ἐπὶ τοῦ ὄρους ὀμιλία ἀναφέρεται περιληπτικὰ καὶ διακεκομμένα καὶ στὸ κατὰ Μάρκον δὲν ἀναφέρεται ὡς σύνολο, ἀλλὰ ὑπάρχουν μόνο ἀποφθέγματα ἀπὸ

22. Ὁπ.π., σ. 66.

23. *Ἡ ἱστορικὴ πορεία τοῦ Ἰησοῦ*, σ. 70.

24. Ὁπ.π., σ. 68. Ὁ Χρ. Βούλγαρης ἐπίσης γράφει ὅτι κατὰ τὴν παράθεση ἐδαφίων ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη ὁ Ματθαῖος «ἐπικεντρώνει τὴν προσοχὴν του εἰς τὰς λεπτομερείας, διὰ τῶν ὁποίων προβάλλεται τὸ πρόσωπον τοῦ Ἰησοῦ ἢ τὸ γεγονὸς καθ' ἑαυτὸ καὶ ἐπιδιώκεται ἡ στερέωσις τῶν ἀναγνωστῶν εἰς τὴν πίστιν καὶ ἡ ὑπογράμμισις τῆς ἐνότητος τοῦ Σχεδίου τῆς Θείας Οἰκονομίας» (*Εἰσαγωγή εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην*, τόμ. Α', σ. 129).

αυτή σε διάφορα μέρη τοῦ Εὐαγγελίου, στοῦ κατὰ Ματθαῖον περιλαμβάνεται συστηματικά καὶ ἐκτενέστερα, χωρὶς παρεμβολές, ἀλλὰ συνεχῆς στὰ κεφάλαια 5, 6 καὶ 7²⁵. Δὲν πρόκειται λοιπὸν γιὰ ἓνα συγκεκριμένο λόγο πού ἐκφώνησε ὁ Κύριος σὲ κάποια περίσταση, ἀλλὰ ἀποτελεῖ σύνθεση τοῦ Ματθαίου ἀπὸ διαφορῆς ὁμιλίαις τοῦ Κυρίου²⁶.

Ἡ ἐπὶ τοῦ ὄρους ὁμιλία ἀποτελεῖ ἀναμφισβήτητα «διδασκαλία πρακτικοῦ ἠθικοῦ περιεχομένου»²⁷, ὄχι βέβαια αὐθαίρετη, ἀλλὰ συνδεδεμένη μὲ τὴν αὐθεντία τοῦ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, γεγονός πού δηλώνεται ξεκάθαρα μὲ τὴν ἐπαναλαμβανόμενη φράση τοῦ Κυρίου «ἠκούσατε ὅτι ἐρρέθη τοῖς ἀρχαίοις... ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν». Παρουσιάζεται ἔτσι ὡς νέος νόμος, ὁ ὁποῖος ἀντικαθιστᾷ τὸν παλαιὸ νόμο²⁸, τὸ Μωσαϊκό, πού εἶχε προπαρασκευαστικὸ χαρακτήρα ὡς «παιδαγωγὸς εἰς Χριστόν» κατὰ τὸν ἀπόστολο Παῦλο²⁹. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ἀποκαλεῖται ἢ ἐπὶ τοῦ ὄρους ὁμιλία καὶ «νόμος τοῦ Εὐαγγελίου».

Μὲ αὐτὴ τὴ σημασία κατανοοῦσαν τὸ περιεχόμενο τῆς ὁμιλίας οἱ χριστιανοὶ τῶν πρώτων αἰώνων. Ὁ Μ. Σιώτης μετὰ ἀπὸ ἐνδελεχῆ ἱστοριοκριτικὴ ἔρευνα γιὰ τὴν ἐπὶ τοῦ ὄρους ὁμιλία καὶ τὶς διατάξεις τῆς ἀναφέρει ὅτι μία ἀπὸ τὶς διαπιστώσεις του εἶναι «ἡ ἐκτίμησις τῶν ἐν λόγῳ διατάξεων ὑπὸ τῆς Ἀρχαίας Ἐκκλησίας ὡς “κανόνων ζωῆς” δι’ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, καὶ ὡς τοῦ “Καταστατικοῦ Χάρτου” τῶν εἰς Χριστόν πιστευόντων»³⁰. Μὲ ἄλλα λόγια ἢ ἐπὶ τοῦ ὄρους

25. ΜΑΚΡΗ ΣΠ., *ὄπ.π.*, στ. 973-974.

26. ΑΓΟΥΡΙΔΗ Σ., *Ματθαῖος ὁ Εὐαγγελιστής*, Ἀθήνα 2000, σ. 49 καὶ 54.

27. ΜΑΚΡΗ ΣΠ., *ὄπ.π.*, στ. 973. Πρβλ. ΔΡΙΤΣΑ Π. Δ., «Ἡ ἐπὶ τοῦ ὄρους ὁμιλία τοῦ Κυρίου», *Ἐκκλησία*, ἔτ. ΝΒ', τεύχ. Α', 1/15 Μαρτίου 1975, Ἀριθ. 5-6, σ. 100: «Ἡ ἠθικὴ τῆς ἐπὶ τοῦ ὄρους ὁμιλίας προσφέρει εἰς τὸν πιστὸν τὰς προϋποθέσεις διὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ, κατάκτησιν ἢ ὅποια ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς ὀλοκληρωτικῆς ἐργηγορσεως πασῶν τῶν ἐν ἡμῖν ἠθικῶν καὶ πνευματικῶν δυνάμεων».

28. Πρβλ. ΓΑΛΙΠΗ Γ., *Ἑρμηνευτικὰ τῆς Καινῆς Διαθήκης. Πανεπιστημιακαὶ παραδόσεις*, Θεσσαλονίκη 1984⁷, σ. 577: «Ἡ ἐπὶ τοῦ ὄρους ὁμιλία ἀποτελεῖ, καθὼς ἐκ τοῦ ὅλου πνεύματος τῆς ὑπὸ τοῦ Ματθαίου ἀφηγήσεως συνάγεται, τὸν νέον Νόμον, τὸν ἀντικαταστήσαντα τὸν παλαιόν».

29. Γαλ. 3,24.

30. *Ἡ ἐρμηνεία τῆς ἐπὶ τοῦ ὄρους Ὅμιλίας διὰ μέσου τῶν αἰώνων. Ἱστοριοκριτικὴ ἔρευνα*, Ἀθήνα 1986, σ. 486. Στὴ σελ. 18 ἐπίσης μὲ ἀναφορὰ στὴν περίοδο «τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας τῶν ἐννέα πρώτων αἰώνων» σημειώνει: «Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, οἱ ἐρμηνευταὶ ὑπεργράμμισον τὸν ἐκκλησιαστικὸν χαρακτήρα τῶν διατάξεων τῆς ἐπὶ τοῦ ὄρους Ὅμιλίας, τουτέστι τὴν ἀξίαν αὐτῶν ὡς κανόνων τῆς Ἐκκλησίας πρὸς ρύθμισιν τῆς κατὰ Θεὸν ζωῆς τῶν πιστῶν. Μὲ ἄλλους λόγους προσεδίδετο σωτηριολογικὴ ἀξία εἰς τὰς διατάξεις ταύτας, καθόσον διὰ τῆς κα-

όμιλία ἀποτελοῦσε γιὰ τοὺς πρώτους χριστιανούς τὸν ἠθικὸ κώδικα συμπεριφορᾶς³¹. Κατὰ συνέπεια δὲν θὰ ἦταν ὑπερβολὴ νὰ ἐκλαμβάνεται ὡς τὸ πρῶτο ἐγχειρίδιο χριστιανικῆς ἠθικῆς³², τὸ ὁποῖο εἶναι ἐνσωματωμένο σὲ ἓνα Εὐαγγέλιο.

Ἀπὸ τὴ συστηματικὴ διάταξη τοῦ περιεχομένου τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου διαπιστώνουμε ὅτι ὁ Ματθαῖος, ἂν καὶ ἀπαρνήθηκε τὴ ζωὴ τοῦ τελῶνι γιὰ νὰ γίνῃ μαθητὴς τοῦ Χριστοῦ, διατήρησε ὡστόσο τὸ συστηματικὸ τρόπο σκέψης καὶ ἐργασίας ποὺ εἶχε ὡς «τελώνης τοῦ γραφείου»³³ καὶ τὸν ἔθεσε στὴν ὑπηρεσία τῆς νέας του ιδιότητος. Ἴσως μάλιστα γι' αὐτὸ νὰ ἐπιλέχθηκε ἀπὸ τὸν Κύριο, σύμφωνα μὲ τοὺς λόγους Του «οὐχ ὑμεῖς με ἐξελέξασθε, ἀλλ' ἐγὼ ἐξελέξαμην ὑμᾶς»³⁴, ἐπειδὴ εἶχε τὶς προδιαγραφὲς νὰ συγγράψῃ τὸ Εὐαγγέλιον ἔτσι ὅπως τὸ συνέγραψε, καθὼς βέβαια καὶ γιὰ τὴν ὄλη του προσωπικότητα³⁵.

θημέραν τηρήσεως αὐτῶν διησαλιζέτο ἢ κατὰ Χριστὸν ζωὴ τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας». Πρβλ. σ. 20: «...ἡ ἐρμηνευτικὴ τῆς μακρᾶς περιόδου τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας συνέβαλλεν πάντοτε ἀποφασιστικῶς εἰς τὴν κατὰ κανόνα ἀνάπτυξιν ἐξ Ἰσοῦ τῆς θεολογικῆς σκέψεως καὶ τῆς κατὰ Χριστὸν ἠθικῆς ζωῆς τῶν πιστῶν».

31. Πρβλ. ΓΩΑΝΝΙΔΟΥ Β., ὅπ.π., σ. 76: «Αἱ πρώται χριστιανικαὶ γενεαὶ κατὰ τὴν κατήχησιν ἐδιδάσκοντο τὰ περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς δράσεως τοῦ Κυρίου, τῶν Παθῶν καὶ τῆς Ἀναστάσεως Του, προκειμένου ὁμως νὰ ρυθμίζωσι τὰς σχέσεις πρὸς τε ἀλλήλους καὶ πρὸς τὸν ἄλλον κόσμον ἐχρησιμοποιοῦν ὡς ἠθικὸν κώδικα τὴν ἐπὶ τοῦ ὄρους ὀμιλίαν καὶ τὰς ἄλλας ἠθικὰς ὀμιλίας, τὰς περιωριζομένας ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Ματθαίου».

32. Ἄλλωστε καὶ μόνον ὑπομηματίζοντας κάποιος τὴν ἐπὶ τοῦ ὄρους ὀμιλία μπορεῖ νὰ ἐκπονήσῃ ἓνα ἐγχειρίδιο χριστιανικῆς ἠθικῆς. Βλ. γιὰ παράδειγμα ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ Σ., *Ἡ ἐπὶ τοῦ ὄρους ὀμιλία τοῦ Κυρίου (Ἡ ἠθικὸς Νόμος τοῦ Εὐαγγελίου)*, Ἀθήναι 1948. ΛΑΓΟΠΑΤΗ Σ., *Ἡ ἐπὶ τοῦ ὄρους ὀμιλία*, Ἀθήναι 1949.

33. ΣΑΚΚΟΥ ΣΤ., *Μαθήματα εἰσαγωγῆς εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην*, Θεσσαλονίκη 1972, σ. 97: «Ὁ Ματθαῖος ἦτο ὁ ἐγγράμματος τῆς δωδεκάδος τῶν μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ. Οἱ μὲν ἄλλοι μαθηταὶ εἶχον μίαν παιδείου ἀντίστοιχον μὲ τὸ σημερινὸν δημοτικὸν σχολεῖον, ἂν δὲν ἦσαν καὶ μερικοὶ ἀναλφάβητοι, ὁ δὲ Ματθαῖος ἦτο τουλάχιστον ὅ,τι εἶνε σήμερον ἓνας ἀπόφοιτος τοῦ γυμνασίου [τοῦ ἐξατάξιου], ἂν ὄχι περισσότερον. Διότι ἦτο τελῶνι καὶ μάλιστα, καθὼς φαίνεται, τοῦ γραφείου».

34. Ἰωάν. 15,16. Ὁ λόγος αὐτὸς ἀπευθυνόταν πρὸς τοὺς δώδεκα μαθητῆς, εἶναι ὁμως προφανὲς ὅτι ἀφορᾶ καὶ ἄλλους, ὅπως τὸν ἀπόστολο Παῦλο, τοὺς Εὐαγγελιστῆς Μάρκο καὶ Λουκᾶ κ.ἄ.

35. Πρβλ. ΣΑΚΚΟΥ ΣΤ., *Οἱ Τελῶναι. Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν χρόνων τῆς Καινῆς Διαθήκης*, Θεσσαλονίκη 1968, σ. 157: «Λίαν ἐπιτυχῶς ἐλέχθη ὅτι ὁ Χριστὸς ἐκλέγων καὶ καλῶν τὸν Ματθαῖον περιουλέγε μαργαρίτην ἐκ τοῦ βορβόρου. Ὁ Ματθαῖος οὐ μόνον παρέμεινε πιστὸς μέχρι τέλους μαθητὴς τοῦ Διδασκάλου, ἀλλ' ἐγένετο καὶ μάρτυς τῆς ἀναστάσεως καὶ ἀπόστολος αὐτῆς, παρέδωκε δὲ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τὸ Εὐαγγέλιόν του γενόμενος στόμα τῆς θείας ἀποκαλύψεως».

Ἄν δηλαδή ἐπιλέχτηκαν ὁ Πέτρος γιὰ τὸ δυναμισμό του καὶ τὸν ἀπαράμιλλο ζήλο του, ὁ Παῦλος ὡς ὁ καταλληλότερος λόγῳ τῆς ἐλληνικῆς του παιδείας καὶ τῆς ἰδιοσυγκρασίας του νὰ γίνῃ ὁ ἀπόστολος τῶν ἐθνῶν, ὁ Λουκᾶς, γιὰ νὰ γράψῃ τὸ Εὐαγγέλιο κατὰ τρόπο ἱστορικὰ τεκμηριωμένο κ.ο.κ., ὁ Ματθαῖος ἐπιλέχτηκε γιὰ νὰ γράψῃ τὸ ἴδιο Εὐαγγέλιο κατὰ τρόπο συστηματικό, κατὰ τρόπο πὺν νὰ ἀνταποκρίνεται πρωτίστως στὶς ἀνάγκες τῆς διδασχῆς³⁶. Γι' αὐτὸ ἐξάλλου καὶ τὸ κατὰ Ματθαῖον ὑπῆρξε πάντοτε τὸ δημοφιλέστερο ἀπὸ ὅλα τὰ Εὐαγγέλια³⁷. Δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι ἀπὸ τὸ κατὰ Ματθαῖον προέρχονται οἱ μισὲς περὶπου εὐαγγελικὲς περικοπὲς πὺν ἀναγινώσκονται κατὰ Κυριακὴ στὴ Θεία Λειτουργία.

Μποροῦμε ἐπομένως νὰ ποῦμε ὅτι ἦταν ἔργο τῆς θείας πρόνοιας νὰ γραφτεῖ τὸ Εὐαγγέλιο ὄχι μόνον κατὰ χρονολογικὴ τάξη ἀλλὰ καὶ κατὰ συστηματικὴ, κάτι πὺν φανερῶνει τὴ μεγάλη ἀξία καὶ τὴν ἐγκυρότητα τῆς συστηματικῆς ἐπεξεργασίας τοῦ περιεχομένου του. Ματθαῖος καὶ Λουκᾶς (καθὼς καὶ οἱ ἄλλοι Εὐαγγελιστὲς) καθοδηγοῦνται ἀπὸ τὸ ἴδιο Πνεῦμα καὶ ἡ διαφορὰ τους ὡς πρὸς τὸν τρόπο, μὲ τὸν ὁποῖο συντάσσουν τὸ ὑλικὸ τους³⁸, εἶναι συμπληρωματικὴ, ἐξυπηρετεῖ δηλαδή τὴν πληρέστερη ἀνάδειξη ὄλων τῶν ὄψεων τοῦ Εὐαγγελίου. Τὸ γεγονός ὅτι ἡ θεία πρόνοια φρόντισε νὰ γραφτοῦν τὰ ἴδια σχεδόν³⁹ πράγματα κατὰ διαφορετικὸ τρόπο σημαίνει ὅτι ὅλοι αὐτοὶ οἱ τρόποι εἶναι ἐξίσου χρήσιμοι καὶ ἀποδεκτοί. Κατὰ συνέπεια δὲν δικαιούται κανεὶς νὰ ἀπορρίπτει τὸν

36. Ὁ Χρ. Βούλγαρης παρατηρεῖ: «Ἡ ἀριστοτεχνικὴ διάταξις τοῦ περιεχομένου, ἡ σαφήνεια τοῦ ὕφους καὶ ἡ συνθετικὴ ἰκανότης τοῦ συγγραφέως προσέδωσαν ἀρχῆθεν προτεραιότητα εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον ὡς διδασκτικὸν ἐγχειρίδιον τῆς Ἐκκλησίας» (*Εἰσαγωγή εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην*, τόμ. Α', σ. 127).

37. Πρὸβλ. ΑΓΟΥΡΙΔΟΥ Σ., *Εἰσαγωγή εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην*, Ἀθήνα 1991³, σ. 128: «Πρέπει νὰ σημειωθῇ, ἐπίσης, ἡ σαφὴς καὶ ἀρμονικὴ κατάταξις τοῦ ὑλικοῦ εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον, ἡ συγκέντρωσις τοῦ διδασκτικοῦ κυρίως ὑλικοῦ κατὰ θέματα καὶ ὄχι κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν, καθὼς καὶ ἡ γλωσσικῶς ὁμαλὴ καὶ ποιητικὴ ἔκφρασις τῶν λογίων τοῦ Ἰησοῦ. Πάντα ταῦτα συνέβαλον, ὥστε τὸ κατὰ Ματθαῖον νὰ καταστῇ τὸ δημοφιλέστερον ἐκ τῶν Εὐαγγελίων μας».

38. Ὁ Π. Τρεμπέλας ἐπισημαίνει ὅτι «ἐνῶ ὁ Ματθαῖος συγκεντρῶι τοὺς λόγους συστηματικῶς εἰς ὁμίλιας ἢ διαλέξεις ὁποσοῦποτε μακράς, ὁ Λουκᾶς παραθέτει αὐτοὺς κατὰ τμήματα, ὡς λεχθέντας σποραδικῶς κατὰ διαφόρους περιστάσεις, ἐκάτερος δὲ συνδυάζει διαφόρως τὴν ὕλην ταύτην μετὰ τοῦ ὅλου συνοπτικοῦ σχεδίου ἢ διαγράμματος» (*Ἰπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον*, Ἀθήνα 1951, σ. 7).

39. Λέμε σχεδόν, γιατί, ὡς γνωστόν, ἓνα μέρος τοῦ ὑλικοῦ τοῦ κάθε Εὐαγγελιστῆ δὲν εἶναι κοινό, ἀλλὰ προέρχεται ἀπὸ ἰδιαίτερη πηγὴ. Γιὰ περισσότερα μπορεῖ νὰ ἀνατρέξει κανεὶς σὲ διάφορα ἐρμηνευτικὰ ἔργα πὺν ἀναφέρονται στὸ περίφημο «συνοπτικὸ πρόβλημα».

ένα, ἐπειδὴ προτιμᾷ τὸν ἄλλο⁴⁰, καὶ πολὺ περισσότερο νὰ τὸν δυσφημῆ ὡς δῆθεν μὴ ὀρθόδοξο, ὅπως συμβαίνει μὲ τοὺς ἐπικριτὲς τῆς συστηματικῆς θεολογίας.

Ἄν λοιπὸν τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιο καὶ τὸ βιβλίον τῶν Πράξεων ἀποτελοῦν τὴν πρώτη ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία, τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιο εἶναι τὸ λίκνο τῆς δογματικῆς, τῆς ἠθικῆς, τῆς ἀπολογητικῆς καὶ γενικὰ τῆς συστηματικῆς θεολογίας⁴¹. Ὁ Εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος εἶναι ὁ πρῶτος χριστιανὸς συγγραφέας ποὺ ἐφαρμόζει τὴ συνθετικὴ μέθοδο, μία ἀπὸ τὶς βασικότερες τῆς συστηματικῆς θεολογίας καὶ μάλιστα τῆς δογματικῆς⁴². Γιὰ παράδειγμα στὰ κεφ. 24-25 τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ συγκεντρώνει διάφορους ἐσχατολογικοὺς περιεχομένους λόγους τοῦ Κυρίου καὶ τοὺς συνθέτει, τοὺς ἐκθέτει δηλαδὴ διαμορφωμένους σὲ μία ὀργανικὴ θεματικὴ ἐνότητα⁴³. Γίνεται ἔτσι ὁ πρῶτος ποὺ προβαίνει σὲ συστηματικὴ ἐπεξεργασία τοῦ περιεχομένου τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ δεδομένης τῆς ιδιότητάς του (τοῦ Εὐαγγελιστῆ) νομιμοποιεῖ αὐτὴ τὴν τακτικὴ καὶ τὴν ἀφήνει παρακαταθήκη στοὺς μεταγενέστερους.

Δὲν ἄργησαν ἄλλωστε νὰ φανοῦν τὰ πρῶτα συνοπτικὰ δογματικὰ ἔργα (ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ πόσο ἐπιτυχημένα ὑπῆρξαν) στὴν πορεία τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως εἶναι τὸ «Περὶ ἀρχῶν» ἔργο τοῦ Ὁριγένη, ὁ ὁποῖος θεωρεῖται «πατὴρ τῆς Δογματικῆς καὶ τῆς ἐν γένει θεολογικῆς ἐπιστήμης»⁴⁴, ὁ «Λόγος κατηχητικὸς ὁ μέγας» τοῦ Γρηγορίου Νύσσης καὶ ἡ «Θείων δογμάτων ἐπιτομή» τοῦ Θεοδο-

40. Πρβλ. ΠΑΠΑΠΕΤΡΟΥ Κ., *Ἡ ἰδιοτροπία ὡς πρόβλημα ὀντολογικῆς ἠθικῆς*, Ἀθῆναι 1973, σ. 39: «Ἐὰν ἡ εἰδικευσίς εἶναι ἀγαθόν, τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι δύναται τις, ἀποβλέπων εἰς μίαν εἰδικότητα, νὰ ὑποτιμᾷ τὰς ἄλλας».

41. Θὰ μπορούσε ἐπομένως ἡ Ἐκκλησία, κατὰ τὴν προσφιλή της συνήθεια νὰ ὀνομάζει τοὺς ἁγίους τῆς προστάτες διαφόρων πραγμάτων, νὰ ὀνομάσει καὶ τὸν Εὐαγγελιστὴ Ματθαῖο προστάτη τῆς συστηματικῆς θεολογίας.

42. Ὁ Ν. Ξεζάκης σημειώνει σχετικὰ: «Ἡ Δογματικὴ προβαίνει εἰς τὴν ἐκθεσὶν τῶν θείων ἀληθειῶν τῆς πίστεως κατὰ συστηματικὴν καὶ ὀργανικὴν ἐνότητα, ἀναγομένη ἐκ τῶν ἐπὶ μέρους εἰς τὸ γενικόν. Ὅμιλεῖ περὶ τῶν διαφόρων χριστιανικῶν ἀληθειῶν ἐν γένει, διαπραγματεύεται π.χ. περὶ Θεοῦ, Ἐκκλησίας κ.λπ., ἐργαζομένη συνθετικῶς καὶ βασιζομένη ἐφ' ὅλων τῶν μνημιῶν τῆς Ἀποκαλύψεως, διὰ νὰ ἐκθέσῃ τὴν καθολικὴν καὶ γενικὴν εἰκόνα μᾶς ἐκάστης χριστιανικῆς διδασκαλίας» (ὄπ.π., σ. 44). Ἀπὸ ὅσα ἔχουν ἤδη ἀναφερθεῖ εἶναι προφανές ὅτι κατὰ τὸ ἐπὶ κεφ. καὶ ὁ Εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος μὲ τὸ ὑλικὸ ποὺ διέθετε, τοὺς λόγους δηλαδὴ καὶ τὰ ἔργα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

43. Ἄρα τὰ κεφάλαια αὐτὰ ἀποτελοῦν κατὰ κάποιον τρόπο ἓνα συνοπτικὸ ἐγχειρίδιο χριστιανικῆς ἐσχατολογίας.

44. ΚΑΡΜΙΡΗ Ι., ὄπ.π., στ. 139.

ρήτου Κύρου (ὁ ε' λόγος τοῦ μεγάλου συγγράμματός του «Αἰρετικῆς κακομυθίας λόγοι πέντε»)⁴⁵. Ἄρα ἡ συστηματικὴ ἔκθεση τῶν δογμάτων ὡς θεωρητικῶν ἀρχῶν τοῦ χριστιανισμοῦ δὲν εἶναι ξένη πρὸς τὴν Παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως ἰσχυρίζονται κάποιοι.

Τὸ σπουδαιότερο ὅμως πὺν φαίνεται νὰ ξεχνοῦν ἢ ἀρνοῦνται νὰ παραδεχτοῦν οἱ ἐπικριτὲς τῆς συστηματικῆς θεολογίας εἶναι ὅτι τὸ πρῶτο πλήρες ἐγχειρίδιο δογματικῆς θεολογίας, στὸ ὁποῖο εἶναι «ἀποτεθησαυρισμένον πᾶν ὅ,τι αἱ ἀρχαῖαι Σύνοδοι ἐδογματίσαν καὶ οἱ Ἑλληνας Πατέρες ἐδίδαξαν, ἐκτεθειμένον ἐν σχολαστικῇ καὶ διαλεκτικῇ⁴⁶ μεθόδῳ⁴⁷», δὲν ἐμφανίστηκε στὴν «ἀλλοτριωμένη» Δύση ἀλλὰ στὴν ὀρθόδοξη Ἀνατολή. Ἀναφερόμαστε φυσικὰ στὸ περίφημο ἔργο τοῦ Ἰωάννη τοῦ Δαμασκηνοῦ «Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς Ὁρθοδόξου πίστεως», ἡ ἀπήχηση τοῦ ὁποῖου στὴν ὀρθόδοξη θεολογία ὑπῆρξε καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι τεράστια. Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ θέμα μας παρουσιάζει καὶ τὸ γεγονός ὅτι τὸ ἔργο αὐτὸ ἐπηρέασε σημαντικὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς σχολαστικῆς θεολογίας καὶ κατέστη «ὁ κανὼν, ὁ ὁποῖος ὥριζε τὴν μέθοδον καὶ τὸ περιεχόμενον τῶν δόγματικῶν ἐγχειριδίων, καὶ δὴ ὄχι μόνον τῶν ὀρθοδόξων», μὲ ἀποκορύφωμα τὸ ὅτι ὁ Θωμᾶς ὁ Ἀκινάτης, «ὅστις ἐχρησιμοποίησε τοῦτο ἀφθόνως, ἠκολούθησε τὴν δομὴν αὐτοῦ εἰς τὸ ἔργον του *Summa theologiae*»⁴⁸. Ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς λοιπὸν, εἰδικὰ μὲ τὴ χρήση τῆς ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας πὺν καθιέρωσε, ἔγινε «ὁ πρῶτος ὁδὸς τῆς Σχολαστικῆς Φιλοσοφίας καὶ Θεολογίας τῆς Δύσεως»⁴⁹, ὅσο κι ἂν αὐτὸ σκανδαλίζει μερικούς.

Οἱ σχολαστικοὶ θεολόγοι τῆς Δύσης βέβαια ὑπερέβαλαν στὴ χρήση τῆς ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας, μὲ ἀποτέλεσμα, ἀντὶ νὰ χρησιμοποιεῖται ἡ φιλοσοφία ὡς θεραπαινίδα τῆς θεολογίας (*ancilla theologiae*), νὰ συμβαίνει πολλὲς φορὲς τὸ ἀντίθετο⁵⁰. Καταγίνονταν ἐπίσης μὲ ἀνούσιες λεπτομέρειες καὶ ἐξαι-

45. Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ βέβαια ὑπάρχουν καὶ τὰ ἀκόμα πιὸ συνοπτικὰ «Σύμβολα πίστεως», ὅπως τὸ Σύμβολο Νικαίας - Κωνσταντινουπόλεως, τὸ «Πιστεῖω», ὅπου καταγράφονται περιληπτικὰ τὰ βασικὰ ἄρθρα τῆς χριστιανικῆς πίστεως.

46. Ἡ ὑπογράμμιση δική μας.

47. ΚΑΡΜΠΗ Ι., ὅπ.π., στ. 139.

48. ΧΡΗΣΤΟΥ Π., *Ἑλληνικὴ Πατρολογία*, τόμ. Ε', Θεσσαλονίκη 1992, σ. 336.

49. ΚΑΡΜΠΗ Ι., ὅπ.π., στ. 140.

50. Βλ. σχετικὰ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ ΣΤ., *Ὁρθόδοξη καὶ Σχολαστικὴ Θεολογία*, Ἀθῆνα χ.χ., σ. 25-59.

τίας αυτού ὁ ὄρος «σχολαστικός», πού ἀρχικά σήμαινε «σχολικός», ἀπέκτησε ἀρνητική χροιά⁵¹. Καί τὸ χειρότερο, τὰ ἔργα τους εἶναι γεμάτα ἀπὸ δογματικές παρεκκλίσεις⁵². Γιὰ ὅλα αὐτὰ ὅμως δὲν εὐθύνεται ἡ μέθοδος πού χρησιμοποίησαν, ἀλλὰ οἱ προϋποθέσεις ἐφαρμογῆς της. Ἡ πίστη πού ἀνέλαβαν νὰ ἐκθέσουν συστηματικά ἦταν ἤδη ἀλλοιωμένη ἀπὸ κακοδοξίες ὅπως τὸ Filioque, ἐπομένως ἐκεῖ ἔγκειται τὸ μεγάλο πρόβλημα καὶ ὄχι στὸ πῶς τὴν ἐπεξεργάστηκαν. Ὅσο γιὰ τὴν κατάχρηση μιᾶς μεθόδου καὶ τὶς ἐπακόλουθες ὑπερβολές, καὶ πάλι δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ὑπεύθυνη ἡ ἴδια ἡ μέθοδος⁵³.

Εἶναι ἄδικο συνεπῶς νὰ ἐνοχοποιοῦνται οἱ συγγραφεῖς τῶν νεότερων ὀρθόδοξων ἐγχειριδίων Δογματικῆς, ἐπειδὴ δανείστηκαν τὴ μέθοδο τῶν Δυτικῶν, ἐφόσον μάλιστα πρόκειται γιὰ «ἀντιδάνειο» ἀπὸ τὸν Ἰωάννη τὸν Δαμασκηνό. Λάθη μπορεῖ φυσικά νὰ ὑπάρχουν στὰ ἔργα τους («τὸ σφάλλιν ἀνθρώπινον») καὶ καλὸ εἶναι νὰ ἐπισημαίνονται καὶ νὰ γίνονται οἱ ἀπαραίτητες διορθώσεις. Ἄλλο αὐτὸ ὅμως κι ἄλλο νὰ ἀπορρίπτονται συνολικά μὲ τὴν κατηγορία τῆς ἀλλοτριώσεως τάχα ἀπὸ τὴν Παράδοση τῆς Ἐκκλησίας μὲ τὴν υἰοθέτηση τῆς σχολαστικῆς μεθόδου. Ἄς γίνεῖ ἐπιτέλους κατανοητὸ ὅτι οἱ διαφορές μας μὲ τοὺς Δυτικούς δὲν εἶναι τόσο μεθοδολογικές - ἐπιστημονικές, ὅσο θεολογικές μὲ πλούσιο ἱστορικὸ ὑπόβαθρο.

51. Ὁ Σ. Γκίκας ἀναφέρει γιὰ τοὺς σχολαστικούς ὅτι «τὸ ὄνομά τους προήλθε ἀπὸ τὶς μοναστηριακές καὶ ἐπισκοπικές σχολές, στὶς ὁποῖες δίδασκαν» (*Φιλοσοφικὸ Λεξικό*, Ἀθήνα 1991⁶, σ. 300). Ἀρνητικὴ χροιά γιὰ τὴ θεολογία καὶ τὴ φιλοσοφία ἀπέκτησε ὁ ὄρος «σχολαστικὴ» «μὲ τὴν νεωτέραν καὶ ὄχι κολακευτικὴν σημασίαν τῆς λέξεως, ὡς μία φιλοσοφία δηλ., ἡ ὁποία κατεγίνετο μὲ λεπτομερειακὰ ζητήματα καὶ ἐξεζητημένα καὶ σοφιστικὰ ἐπιχειρήματα» (ΓΚΙΚΑ Σ., «Σχολαστικοί», *ΘΗΕ* 11 (1967) 616).

52. Ἄς σημειωθεῖ πάντως πῶς οἱ μεγάλοι σχολαστικοὶ θεολόγοι τῆς Δύσης, ἀκόμη καὶ μὲ τὶς δογματικές τους παρεκκλίσεις καὶ τὶς ὑπερβολές τους, ὑπερτεροῦν κατὰ πολὺ σὲ δύναμη σκέψης, ἐπιστημονικότητα καὶ σαφήνεια ἀπὸ πολλοὺς κατηγοροῦς τους καὶ ἰδιαίτερα ἀπὸ μερικοὺς νεότερους ὀρθόδοξους πού βανκαλίζονται μὲ τὸ δῆθεν πατερικὸ λόγο τους καὶ τὸ «αὐθεντικὸ» ἐκκλησιαστικὸ τους βίωμα.

53. Ἄς σημειωθεῖ παρεμπιπτόντως ὅτι ἡ «ἠσυχαστικὴ» μέθοδος, πού προβάλλεται συχνὰ ὡς ἀντίπαλος τῆς σχολαστικῆς, δὲν ἔχει τὴν ἀποκλειστικότητα στὴν ὀρθόδοξη Παράδοση, ἀλλὰ ἀποτελεῖ *μία* ἀπὸ τὶς ἐκφάνσεις τῆς ὀρθόδοξης πνευματικότητας, *μία* ἀπὸ τὶς θεολογικές μεθόδους, τῆς ὁποίας μπορεῖ ἐπίσης νὰ γίνεῖ κατάχρηση, ὥστε οἱ θιασῶτες της νὰ μετατρέπονται ἐνίστε σὲ «γκουρού» τῆς Ὁρθοδοξίας.

54. Ἐξάλλου, ὅπως οἱ σχολαστικοὶ θεολόγοι τῆς Δύσης δὲν ἔγιναν ὀρθόδοξοι μὲ τὸ νὰ υἰοθετήσουν τὴ μέθοδο τοῦ Ἰωάννη τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἔτσι καὶ ὅσοι ὀρθόδοξοι υἰοθετοῦν μὲ τὴ σειρά τοὺς τὴ σχολαστικὴ μέθοδο δὲν γίνονται αὐτόματα αἰρετικοί, παρὰ μόνο ἂν ἐνστερνιστοῦν καὶ τὴν πίστη τῶν Δυτικῶν.

Ἡ συστηματικὴ λοιπὸν ἔκθεση τῆς δογματικῆς θεολογίας τῆς Ἐκκλησίας ἔχει μακροαίωνα ἱστορία, πού ἀρχίζει, ὅπως εἶδαμε, μὲ τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιο καὶ ὄχι βέβαια μὲ τὰ πολὺ μεταγενέστερα σχολαστικὰ ἐγχειρίδια τοῦ Μεσαίωνα. Τὸ ἴδιο ἀσφαλῶς ἰσχύει καὶ γιὰ τὴν ἠθικὴ θεολογία, μὲ τὴν ἐπὶ τοῦ ὄρους ὁμιλία τοῦ Κυρίου, ἔτσι ὅπως καταγράφεται στὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιο, νὰ ἀποτελεῖ τὴν πρώτη συστηματικὴ ἐπεξεργασία καὶ παρουσίαση τοῦ περιεχομένου τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς. Στὴν Παράδοση τῆς Ἐκκλησίας ἐπίσης ὑπάρχουν ἀάμπολλα ἔργα ἠθικοῦ περιεχομένου, ἐνῶ δὲν λείπουν καὶ συνοπτικὰ ἔργα ἠθικῆς, ὅπως ἡ «Διδαχὴ τῶν δώδεκα Ἀποστόλων», ὅπου «περιέχεται ἓνα ὑποτυπῶδες ἐγχειρίδιο Χριστιανικῆς ἠθικῆς»⁵⁵. Ὅποιος λοιπὸν ἀμφισβητεῖ συνολικὰ τὴν ὑπαρξὴ χριστιανικῆς ἠθικῆς καὶ τὴ θεωρεῖ ἰδεολογικὸ κατασκευάσμα ἃς κατηγορεῖ γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ πρώτα τὸν Εὐαγγελιστὴ Ματθαῖο, ἢ καὶ τὸν ἴδιο τὸν Κύριο γιὰ τὸ ὑλικὸ πού τοῦ προσέφερε⁵⁶, καὶ ὕστερα ὅλους τοὺς ἄλλους.

Ἡ ἀπολογητικὴ θεολογία πάλι κατοχυρώνεται ἀπὸ τὴν προτροπὴ τοῦ ἀποστόλου Πέτρου πρὸς τοὺς πιστοὺς νὰ εἶναι πάντοτε ἔτοιμοι γιὰ ἀπολογία σὲ ὅποιον τοὺς τὴ ζητᾷ⁵⁷ καὶ ἡ βασικὴ τῆς ἀρχή, δηλαδὴ ἡ προσαρμογὴ τῆς ὑπεράσπισης τοῦ χριστιανισμοῦ στὸν τρόπο σκέψης τῶν ἀντιπάλων του⁵⁸, τίθεται στὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιο, ὅπου τὰ γεγονότα τῆς δράσης τοῦ Κυρίου συνδέονται μὲ τὶς μεσσιανικὲς προφητεῖες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, γιὰ νὰ πειθοῦν οἱ Ἰουδαῖοι ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἦταν ὁ ἀναμενόμενος Μεσσίας. Ἡ συγγραφὴ ἐνὸς Εὐαγγελίου κατὰ τρόπο πού νὰ ἀνταποκρίνεται ἄριστα σὲ ἀπολογητικούς σκοποὺς ἀποδεικνύει τὴν ἀνεκτίμητη ἀξία τῆς ἀπολογητικῆς θεολογίας, ἡ ὁποία

55. ΜΑΝΤΖΑΡΙΑΔΗ Γ., *Χριστιανικὴ ἠθικὴ*, Θεσσαλονίκη 1995⁴, σ. 43.

56. Ἄλλωστε γιὰ τὸ ὅτι στὴ χριστιανικὴ διδασκαλία περιλαμβάνονται ἠθικὲς ἐπιταγές, πού πρέπει νὰ τηροῦνται, δὲν χρειάζεται ἄλλη ἀπόδειξη ἀπὸ τὰ λόγια τοῦ ἴδιου τοῦ Κυρίου «Ἐὰν ἀγαπᾷτε με, τὰς ἐντολάς τὰς ἐμὰς τηρήσατε» (Ἰωάν. 14, 15), «ὁ ἔχων τὰς ἐντολάς μου καὶ τηρῶν αὐτάς, ἐκεῖνός ἐστιν ὁ ἀγαπῶν με» (Ἰωάν. 14,21) κ.ἄ. Γιὰ περισσότερα βλ. ΜΗΤΣΟΠΟΥΛΟΥ Ν., *Αἱ ἐντολαὶ τοῦ Θεοῦ. Ὑπαρξίς, βασικοὶ χαρακτήρες, ἐπιτέλειες καὶ περιεχόμενον τῶν θείων ἐντολῶν*, Ἀθῆναι 1989.

57. Α' Πέτρ. 3,15.

58. Ὁ Γρηγόριος Νύσσης ἀναφέρει σχετικὰ ὅτι «χρὴ, καθὼς εἴρηται, πρὸς τὰς προλήψεις τῶν ἀνθρώπων βλέπειν καὶ κατὰ τὴν ἐγκειμένην ἐκάστω πλάνην ποιεῖσθαι τὸν λόγον, ἀρχάς τινας καὶ προτάσεις εὐλόγους ἐφ' ἐκάστης διαλέξεως προβαλλόμενον, ὡς ἂν διὰ τῶν παρ' ἀμφοτέροις ὁμολογουμένων ἐκκαλυφθεῖ κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἡ ἀλήθεια» (*Λόγος Κατηχητικός*, Πρόλογος, ΒΕΠΕΣ 68,379¹⁻⁵).

μεσουράνησε στους πρώτους μ.Χ. αιώνες και ποτέ δεν έπαψε να προσφέρει τις υπηρεσίες της, όποτε οι περιστάσεις τὸ ἀπαιτοῦσαν⁵⁹.

Στὴν ἐποχὴ μας δὲν ἔχουν ἐκλείψει οἱ πολέμοι τοῦ χριστιανισμοῦ, γιὰ νὰ τίθεται στὸ περιθώριο ἡ Ἀπολογητικὴ κάθε ἄλλο μάλιστα. Μὲ δεδομένη ἐπίσης τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἐπιστήμης καὶ κατ' ἐπέκταση τὴν ἀναπτυγμένη ἐπιστημονικὴ σκέψη ποὺ ἔχει ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος, ἡ ἀνάγκη γιὰ κατάδειξη τῆς λογικότητος τῶν δογμάτων τῆς πίστεως εἶναι ἀκόμα πιὸ ἐπιτακτικὴ. Ἡ ὑποτίμηση ἐπομένως τῆς Ἀπολογητικῆς καὶ ὁ ἐξοβελισμὸς τῆς ἀπὸ τὸ χῶρο τῆς ἀκαδημαϊκῆς θεολογίας εἶναι ἐγκλημα.

Ἀπὸ τὴν ἔρευνα τῶν ἀπαρχῶν τῆς συστηματικῆς θεολογίας συνάγεται ὅτι ἡ συστηματικὴ διαπραγμάτευση τοῦ περιεχομένου τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας ὄχι μόνον δὲν ἀντίκειται στὴν ὀρθόδοξη Παράδοση, ἀλλὰ ἀποτελεῖ πρακτικὴ ποὺ ἐφαρμόζεται ἀκόμα καὶ στὴν Καινὴ Διαθήκη. Τὸ ἔργο λοιπὸν τῆς συστηματικῆς θεολογίας εἶναι θεάρεστο (ἐφόσον βέβαια δὲν ἐγκλωβίζεται σὲ ἓνα στεῖρο ἀκαδημαϊσμὸ ἢ σὲ ἓνα στυγνὸ ἐπαγγελματισμὸ ποὺ ὑποκρύπτει ἀκόμα καὶ ἀπιστία), γι' αὐτὸ καὶ οἱ θεράποντές της ὀφείλουν νὰ τὴν προστατεύουν⁶⁰ καὶ νὰ τὴ διακονοῦν μὲ συνέπεια καὶ αὐταπάρνηση.

59. Βλ. σχετικὰ ΔΕΛΗΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ Αθ., *Ὁ ἀπολογητικὸς ἀγὼν τοῦ Χριστιανισμοῦ*, ἐν Ἀθήναις 1971.

60. Γιὰ παράδειγμα ἀπὸ μεταλλάξεις τοῦ κλάδου τῆς σὲ κλάδο «ἀνθρωπιστικῶν σπουδῶν» ἢ κάτι παρεμφερές, πράγμα ποὺ ἀποτελεῖ προδοσία.